

Van Riel e. a.

tijd uit menselijke psychologische overwegingen veel te diep ingrijpen.

Als laatste punt, Mijnheer de Voorzitter, de kwestie van de situatie van het Humanistisch Verbond. Ik geloof, dat de Minister hier de goede kant uitgaat. Ik ben er ook volledig van overtuigd, dat de Minister tot een praktische en ook tot een goede oplossing wil komen, en dat doet mij genoegen.

Ik was het met één stelling niet geheel eens, omdat hier m.i. niet volkomen zuiver werd gedacht en een dubbel gebruik van een woord gemaakt. De geestelijke verzorging naar het Nederlandse patroon, het patroon van het christendom, was die stelling. Het is onweersprekelijk waar, dat het patroon van het christendom het patroon van de Nederlandse samenleving is, maar het is een beetje gevaarlijk om te stellen, dat op het ogenblik in het vlak van de intieme geestelijke behoefte het christendom nog het geestelijke patroon van het Nederlandse volk is. Dan behoeft men niet eens naar de 15 pct. onkerkelijken van de voorlaatste volkstelling te kijken, maar dan moet men eens de buitengewoon boeiende dissertatie van het Tweede-Kamerlid dr. Vermooten lezen over de religieuze situatie onder de Nederlands hervormden in Amsterdam. Dat is een afschuwelijk boek en een fascinerend boek. Ik bedoel: als men dit leest, wordt men gewaar, dat er een dergelijke religieuze ontbinding is, dat men er zich nauwelijks een voorstelling van kan maken. Dat geldt ook voor de katholieken in een aantal plaatsen van het land. Wanneer men zich dat realiseert, is het gevaarlijk om niet aan de mensen, die het christelijk-geestelijk patroon niet hebben, wat anders te geven. Dit is een feitelijke constatering. Onze samenleving wordt natuurlijk nog door het christelijk-geestelijk patroon beheerst, maar welk percentage van de mensen zich daar innerlijk nog aan kan vastgrijpen — want dat is het eigenlijk —, is een vraag, waarmee ik wat voorzichtig zou willen zijn. Die dissertatie van dr. Vermooten is inderdaad leerzaam.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat de *ἀνάγκη*, het noodlot, de wereld regeert, dat het allemaal voorbeschikt is. Ik zie het eind ook voor mij. Maar dat ontheft ons geen ogenblik van de verantwoordelijkheid om op de plaats, waar wij zijn gesteld, het uiterste te doen. Dat uiterste ligt belangrijk boven hetgeen Nederland op het ogenblik doet. Het laten doen van het uiterste is niet alleen een kwestie van wat men bedenken kan, maar ook hoe men het uitdraagt. Ik hoop, dat de volgende memorie van toelichting van deze heren zal komen en dat in de vorm, waarin hun gedachten daarin worden uitgedragen, iets, maar dan in een koel ministerieel gewaad, van de noodlotssituatie naar voren zal worden gebracht.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoorde een paar dagen geleden van iemand, aan wier oordeel ik bijzonder veel waarde hecht, dat zij de televisie-uitzending had gezien, waarbij werd vertoond hoe Kennedy en Chroesjtsjov met elkaar werden geconfronteerd ten overstaan van een ballet in Wenen, een kunstavond in dat merkwaardige, op zich zelf al onwezenlijke slot Schönbrunn. Degene, die het mij vertelde, had haar ideeën over wie de sterkste van de twee was. Voor mij staat vast, dat alleen wie het macabere ziet en aanneemt en er recht tegen ingaat, kans op de overwinning heeft.

De heer Van der Stael (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! Het huidige debat over de defensiebegroting vindt plaats tegen de achtergrond van een internationaal-politieke situatie, waarbij telkens opnieuw blijkt, dat de Sovjet-Unie met kracht blijft streven naar uitbreiding van haar machtsfeer, terwijl het uitblijven van een akkoord op de Geneefse conferentie over proefexplosies ons niet anders dan somber kan stemmen inzake de mogelijkheid om op korte termijn althans enige vorderingen te maken in de richting van wederzijdse gecontroleerde ontwapening.

De communistische dreiging draagt evenzeer een niet-militair als een militair karakter; de westelijke afweerstrategie zal daarmee rekening moeten houden. Zo zal het zinvoller zijn honderden miljoenen te besteden aan het welslagen van India's

Van der Stoel

vijffarenplan en aan de sanering van Perzië's economie dan aan het zenden van wapenleveranties aan deze landen. Maar terzelfder tijd dient het Westen ervoor zorg te dragen, dat de Sovjet-Unie niet een zodanig machtsoverwicht verwerft, dat zij in de verleiding zou komen om langs de weg van militaire agressie haar doelstellingen te verwezenlijken. Het is om deze reden, dat mijn fractie het brengen van zware offers voor de defensie en het loyaal uitvoeren van onze N.A.V.O.-verplichtingen een noodzakelijkheid acht. Het is ook om deze reden, dat wij de gedachte van eenzijdige atoomontwapening door het Westen van de hand wijzen. Een Russisch atoommonopolie betekent onvermijdelijk, dat de Sovjet-Unie het Westen aan haar wil zou kunnen onderwerpen.

De principiële bereidheid van mijn fractie tot het aanvaarden van een omvangrijke defensie-inspanning betekent echter geenszins, dat wij gelukkig zijn met het gevoerde defensiebeleid; zij betekent evenmin, dat wij het eens zijn met bepaalde militaire concepties, die in N.A.V.O.-verband opgeld doen. Ik moge met dit laatste beginnen. Het moet mij daarbij van het hart, dat ik met verbazing heb kennis genomen van de opmerking van de Minister tijdens het debat aan de overzijde, dat hij dergelijke discussies over militair-strategische concepties „minder belangrijk achtte”, en zijn aansluitende opmerking in de memorie van antwoord aan deze Kamer, dat dergelijke discussies

„weinig kunnen bijdragen tot beoordeling van een concrete begroting, die gebaseerd is op door de N.A.V.O. in onderling overleg aanvaarde plannen”.

De Minister gaat er geheel aan voorbij, dat het hier concepties betreft, waarvan de juistheid in de meest letterlijke zin „van levensbelang” kan zijn voor het gehele Westen en dus ook voor ons volk. Het gaat hier bovendien om premissen en uitgangspunten, op grondslag waarvan aan ons volk grote financiële offers, en van onze dienstplichtigen grote persoonlijke offers, worden gevraagd. Het is dus waarlijk niet „minder belangrijk”, dat in het Nederlandse Parlement over de juistheid van deze premissen van gedachten wordt gewisseld. Dit te meer omdat zich ten aanzien van een aantal uiterst belangrijke kwesties — ik denk in het bijzonder aan het vraagstuk van de conventionele bewapening en aan de conceptie van de zogenaamde „limited war” — in N.A.V.O.-verband uiteenlopende opvattingen beginnen af te tekenen, waartussen de Nederlandse Regering straks mede zal hebben te kiezen.

De huidige militaire situatie in Europa wordt nog steeds gekenmerkt door een strategisch nucleair evenwicht tussen de beide grote wereldmachten, de z.g. balance of terror. Weliswaar heeft de Sovjet-Unie naar de mening van de meeste deskundigen een zekere voorsprong in nucleaire lange-afstandsraketten en ook zal die voorsprong in het komende jaar vermoedelijk nog verder toenemen, maar deze voorsprong is niet zodanig, dat de Sovjet-Unie de hoop zou kunnen hebben, in een verrassingsaanval de Amerikaanse nucleaire macht een dusdanige slag toe te brengen, dat zij tot een tegenaanval van enige betekenis niet meer in staat zou zijn. Zolang deze situatie voortduurt, zal de Sovjet-Unie een algemeen nucleair conflict trachten te vermijden. Evenmin is het in de huidige verhoudingen aannemelijk, dat de Sovjet-leiding een massale aanval zal ondernemen op West-Europa. Zij weet immers, dat zij bij een dergelijke overval op Amerikaanse divisies zal stuiten en dat zij er rekening mee moet houden, dat de Verenigde Staten zich met inzet van al hun krachten tegen een Russische bezetting van West-Europa zal verzetten. Zouden de Verenigde Staten berusten in een dergelijke overval of zouden zij met een min of meer symbolisch verzet volstaan, dan zou dit voor dit land tot consequentie hebben, dat het weldra geïsoleerd in zijn „fortress America” tegen een door het Sino-Sovjetblok beheerste wereld zou komen te staan. De handhaving van de vrijheid van West-Europa is een levensbelang voor de Verenigde Staten. En het is juist de wetenschap, bij een massale aanval op West-Europa vitale Amerikaanse belangen te tref-

Van der Stoel

fen, die de Sovjet-Unie ervan zal weerhouden een dergelijke poging te ondernemen.

Noch een nucleaire verrassingsaanval op de Verenigde Staten, noch een massale aanval op West-Europa lijkt in de huidige verhoudingen dus waarschijnlijk. Het gevaar is van andere aard. Het is op treffende wijze omschreven in een rapport van het gezaghebbende Washington Centre of Foreign Policy Research, een rapport, waarvan Paul Nitze een van de opstellers was. In een slotbeschouwing zegt het rapport, dat „de eigenlijke dreiging” niet is gelegen in een inval van massale Sovjetlegers, maar in een verrassingsaanval van de Sovjetstrijdkrachten, die dicht bij het IJzeren Gordijn zijn opgesteld,

„in het bijzonder de 22 parate en goed uitgeruste Sovjetdivisies die in Oost-Duitsland zijn gelegerd. Het gevaar bestaat, dat de Sovjet-Unie een zeker risico zal nemen en erop zal kunnen speculeren, dat zij bij een dergelijke aanval een fait accompli tot stand zal kunnen brengen in een dergelijk tempo, dat de Verenigde Staten, geconfronteerd met een dergelijke situatie, zouden aarzelen om tot een nucleaire vergelding over te gaan, die in het eigen land enorme verwoestingen teweeg zou kunnen brengen. Een ander gevaar is, dat tot een niet-militair Russisch optreden, zoals een blokkade van Berlijn, waartegen de bedreiging van massale nucleaire vergelding niet geloofwaardig zou zijn, zou worden overgegaan.”

Het rapport dateert van december 1959, maar het betoog heeft nog niets aan actualiteit verloren. Hoe kan de N.A.V.O. voorkomen, dat de Sovjet-Unie overgaat tot wat het rapport noemt „limited or ambiguous military assaults”, waartegen de strategische „deterrent” van de Verenigde Staten als niet effectief kan worden beschouwd? De huidige conventionele strijdkrachten zijn nog steeds aanzienlijk zwakker dan het minimum, dat door generaal Norstad noodzakelijk wordt geacht. Met zuiver conventionele middelen kunnen slechts aanvallen van zeer beperkte omvang worden afgeweerd. In de eerste jaren van de N.A.V.O., de jaren dus van het Amerikaanse nucleaire overwicht, meende men, dat het dreigen met strategische nucleaire vergelding voldoende zou zijn om snelle verrassingsacties met beperkte doelstellingen te voorkomen. In een latere fase, toen de Russen hun nucleaire achterstand hadden ingelopen en in staat waren hun tegenstander met gelijke munt terug te betalen, heeft men getracht om wat aan conventionele sterkte ontbrak te compenseren met tactische atoomwapens. En in deze fase verkeren wij eigenlijk nog steeds, ondanks het feit, dat de uitrusting van Sovjetdivisies met tactische atoomwapens een totaal andere situatie heeft geschapen.

In de afgelopen maanden heeft echter de nieuwe Amerikaanse administratie, President Kennedy voorop, zich in toenemende mate afkerig betoond van een te grote afhankelijkheid van nucleaire wapens en heeft zij er met kracht op aangedrongen dat de conventionele strijdmacht op het Europese continent zou worden versterkt tot een zodanig peil, dat het mogelijk zou zijn aanzienlijk grotere conventionele aanvallen zonder gebruikmaking van nucleaire middelen af te weren. De Amerikanen hebben deze gedachte in een slagzin samengevat: „raise the nuclear threshold”, verhoogt de atoomdrempel.

Mijnheer de Voorzitter! Wij menen, dat aan deze Amerikaanse opvatting krachtige steun moet worden gegeven. Het feit, dat de westelijke verdediging zozeer afhankelijk is van tactische nucleaire wapens, plaatst ons voor een uiterst gevaarlijke situatie. Hoe gevaarlijk, wordt eerst recht duidelijk, wanneer men bedenkt, dat men aan Westelijke en aan communistische zijde nauwelijks gelooft aan de mogelijkheid om een grenslijn te trekken tussen tactische en strategische atoomwapens en dat men mede op grond hiervan aan beide zijden van het IJzeren Gordijn uiterst sceptisch staat tegenover de mogelijkheid om een beperkt conflict met gebruikmaking van tactische nucleaire wapens beperkt te houden. Met andere woorden: wanneer het Westen zich genooddaakt ziet om naar tactische atoomwapens te grijpen om aan een nederlaag in een conventioneel conflict te ontkomen, dan dreigt daarmee

de kans om in een strategisch nucleair conflict te geraken aanzienlijk te worden vergroot.

Er zijn bovendien belangrijke politieke overwegingen, die pleiten voor een versterking van de conventionele bewapening. In zijn boek „Russia, the atom and the West” heeft George Kennan opgemerkt:

„Armaments are important not just for what could be done with them in time of war, but for the psychological shadows they cast in time of peace.”

Het Russische conventionele overwicht en onze beperkte mogelijkheden tot een niet-nucleair verweer bij een conventionele aanval, versterkt de Russische onderhandelingspositie en verzwakt de onze. Het is inmiddels wel duidelijk geworden, dat de Amerikaanse gedachte van een verhoging van de atoomdrempel niet algemeen wordt aanvaard. Ik stel twee uitdagingen tegenover elkaar: één van President Kennedy en één van de Duitse Minister van Defensie, Strauss. In een speech voor het Military Committee van de N.A.V.O. van 10 april jl. sprak Kennedy over de noodzaak van een „re-enforcement of the capabilities of N.A.T.O. in conventional weapons” en over zijn besluit „to increase the conventional capabilities” van de Amerikaanse divisies in Duitsland. Maar drie dagen later verscheen in de „Frankfurter Allgemeine Zeitung” een interview met Strauss, waarin deze duidelijk te verstaan gaf, dat hij er niet in kon berusten, dat de Duitse divisies slechts voor 8 pct. met „dual purpose weapons” en voor 92 pct. met conventionele wapens waren uitgerust. Hier ligt dus een duidelijke tegenstelling.

Minister Strauss heeft er bovendien geen twijfel aan laten bestaan, dat hij het streven naar verhoging van de atoomdrempel niet onbedenkkelijk acht. In de huidige verhoudingen, zo redeneert hij, worden de Russen van elke vorm van aanval, dus ook van een conventionele aanval, weerhouden door de vrees, dat dit een algemene atoomoorlog zou kunnen ontketenen. Maar als het Westen de nucleaire drempel zou gaan verhogen, dan zou die vrees dienovereenkomstig minder worden; men zou aan de andere kant van het IJzeren Gordijn kunnen gaan menen, dat het weer mogelijk werd om in Centraal-Europa een conventionele oorlog te voeren en deze conventioneel te houden. Het is een opvatting, die ook in Nederland door bepaalde militaire deskundigen wordt aangehangen.

Het lijkt me, Mijnheer de Voorzitter, dat deze redenering twee factoren verwaarloost. In de eerste plaats deze, dat de Sovjet-Unie ook volgens de nieuwe Amerikaanse opvattingen, zoals b.v. door Kissinger verdedigd, in het onzekere zal blijven hoe hoog de atomaire drempel zal komen te liggen. Hoe groter de conventionele aanval, welke men overweegt, hoe groter ook de vrees aan Russische zijde, dat nucleaire tegenweer zal worden geboden. In de tweede plaats gaat de theorie van Strauss er geheel aan voorbij, dat de huidige situatie een nog veel groter risico in zich bergt, nl. dat de Sovjet-Unie erop zal kunnen speculeren, dat het Westen, voor het fait accompli van een snelle verrassingsactie met beperkte inzet geplaatst, ervoor zal terugdeinzen om tot een nucleaire tegenaanval met onoverzienbare consequenties over te gaan, juist omdat de inzet zo beperkt is.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou het op prijs stellen van de Minister te vernemen wat zijn standpunt in deze controverse is. Want ik moet bekennen, dat ik dit standpunt niet uit de tot dusver door de Minister gegeven uiteenzettingen heb kunnen afleiden. De Minister heeft aan de overkant van het Binnenhof gezegd, dat het nagenoeg onmogelijk was om op het terrein van de conventionele bewapening van kracht van de N.A.V.O. die van de Sovjet-Unie te doen evenaren. Maar uiteraard gaat dit goeddeels aan de problematiek van het beperkte conflict voorbij. Hij heeft voorts in de memorie van antwoord aan de Eerste Kamer verklaard, voorstander te zijn van een uiterst mobiele N.A.V.O.-firebrigade, een opmerking, die mij verheugt, omdat de vorming van een dergelijke brigade er ongetwijfeld aanzienlijk toe zou kunnen bijdragen om de Sovjet-

Van der Stoep

Unie van acties met beperkte omvang te weerhouden. Voor het overige glijdt de memorie van antwoord echter langs de zaak heen. Wat betekent bij voorbeeld de sfinxachtige uitspraak, dat onder de gegeven omstandigheden een juiste balans tussen beide middelen van het schild, conventioneel en nucleair, binnen de N.A.V.O. als geheel een eerste vereiste is? Ik zou graag in concreto willen horen wat nu het standpunt is van de Regering. Moet, overeenkomstig de Amerikaanse opvattingen, prioriteit worden gegeven aan de versterking van de conventionele bewapening van de zogenaamde parate schildstrijdkrachten in Europa of moet de voorrang worden gegeven aan de versterking van de tactische nucleaire bewapening? Ter voorkoming van alle misverstand voeg ik hieraan toe, dat ik geenszins pleit voor het eenzijdig opgeven door het Westen van de tactische atoombewapening; zolang de Sovjet-Unie deze bezit, zal de N.A.V.O. ze ook moeten bezitten. Waar het mij om gaat, is om te weten te komen of de Regering de opvatting deelt, dat de nucleaire drempel aanzienlijk moet worden verhoogd en dat de conventionele bewapening van de N.A.V.O. moet worden opgevoerd tot een zodanig peil, dat de Sovjet-Unie niet langer de illusie kan hebben, het Westen met snelle conventionele verrassingsacties voor een fait accompli te stellen.

Er is een tweede vraag, die rijst in dit verband. Nu, zoals thans geschiedt, tactische atoomwapens bij tot dusver uitsluitend met conventionele wapens uitgeruste z.g. schildstrijdkrachten worden ingedeeld — naarmate dus tactische atoomwapens meer en meer over het Europese continent verspreid raken —, komt onvermijdelijk het probleem naar voren op welke wijze de beslissingsbevoegdheid over hun eventuele aanwending gecentraliseerd kan worden gehouden. Het betreft hier een uiterst belangrijke kwestie, die kennelijk ook de Amerikaanse administratie in hoge mate bezighoudt. Dat komt onder meer naar voren uit de speech van Kennedy voor het Military Committee van de N.A.V.O., waarin hij o.m. stelt:

„... In our studies we have found a serious need for a sensitive and flexible control of all arms, and especially over nuclear weapons. We propose to see to it, for our part, that our military forces operate at all times under continuous, responsible command and control from the highest authorities all the way downward — and we mean to see that this control is exercised before, during, and after any initiation of hostilities against our forces, and at any level of escalation. We believe in maintaining effective deterrent strength, but we believe also in making it do what we wish, neither more nor less.”

Mijnheer de Voorzitter! Ik juich het toe, dat de Amerikaanse President met zoveel nadruk stelt, dat de beslissing over de eventuele aanwending van nucleaire wapens aan de hoogste politieke en militaire autoriteiten voorbehouden blijft. Maar terzelfder tijd ben ik er geenszins zeker van, dat dit doel in de huidige verhoudingen reeds gerealiseerd is. Ik citeer in dit verband een artikel van een militaire correspondent van de Londense „Economist” van 29 oktober 1960. Deze correspondent had juist een bezoek gebracht aan eenheden van the British Army of the Rhine, die met tactische nucleaire wapens waren uitgerust. Hij schrijft onder meer:

„De militairen, met wie ik sprak, zijn vastbesloten om het niet aan de politici over te laten, wanneer deze wapens worden gebruikt. De gedachte van politieke besluitvorming doet de bloeddruk van deze beroepsmensen stijgen.”

En hij vervolgt:

„De man ter plaatse moet weten wanneer tot gebruik van atoomwapens moet worden overgegaan. Dat kan niet worden besloten door burgers in Parijs, noch kan het worden geregeld langs de weg van een ingewikkeld stel directieven in de aktetas van de legercommandant.”

Ik vind dit een bijzonder alarmerend artikel en ik heb helaas allerminst reden om aan te nemen, dat de hier weergegeven impressies onjuist zijn. Ik zou daarom met de meeste nadruk aan de Minister willen vragen op welke wijze naar het oordeel van de Regering kan worden verzekerd, dat de beslissing over de feitelijke aanwending van nucleaire wapens een zaak van politieke en militaire besluitvorming op het hoogste niveau blijft. Ik meen, dat het hier een aangelegenheid betreft, waarbij geen risico's kunnen worden gelopen en dat een bevredigende oplossing van dit probleem daarom bij de N.A.V.O.-autoriteiten de hoogste prioriteit moet hebben.

Ter afsluiting van mijn opmerkingen over de ontwikkelingen binnen de N.A.V.O. zou ik nog een enkel woord willen wijden aan de gedachte van de N.A.V.O.-atoommacht. Het had er kort geleden alle schijn van, dat dit plan in de ijskast was gezet. Hellemal opgegeven is het toch echter blijkbaar niet. Dat blijkt wel uit de opmerking van President Kennedy, enkele weken geleden, in zijn toespraak voor het Canadese Parlement over de mogelijkheid in de toekomst van een „N.A.V.O. seaborne missile force, which would be truly multilateral in ownership and control”. De deur van de ijskast staat dus nog open, of misschien kan ik beter zeggen, dat de bereidheid blijft bestaan om deze deur weer open te maken. Het blijft me echter nog steeds onduidelijk wat de gedachte van een N.A.V.O. atoomstrijdmacht hoopt te kunnen bereiken. Zo men de hoop heeft gehad met behulp van dit plan de Fransen af te brengen van hun „force de frappe”, en de Engelsen van hun „independent contribution to the Western deterrent”, kan thans wel worden gesteld, dat deze verwachting niet in vervulling is gegaan. Zo de Amerikanen meenden middels de opbouw van een N.A.V.O.-atoommacht Europa een extragarantie te kunnen geven, dat in geval van een massale aanval op het Europese continent de Verenigde Staten werkelijk bereid zijn hun Europese bondgenoten nucleaire steun te verlenen, kan alleen worden opgemerkt, dat niet valt in te zien, dat een dergelijke garantie langs deze weg kan worden gegeven. Wohlstetter merkt in het aprilnummer van „Foreign Affairs” op, dat inzet van een N.A.V.O.-atoommacht tegen de Sovjet-Unie vrijwel zeker een Russische nucleaire aanval op de Verenigde Staten teweeg zou brengen. Dat lijkt mij een juiste veronderstelling. Maar zo dit het geval is, kan men zich dan voorstellen, dat de Amerikanen bereid zouden zijn hun vetorecht over het gebruik van de N.A.V.O.-atoommacht prijs te geven? En op zijn beurt betekent dit uiteraard, dat dan van de gedachte van een Amerikaanse nucleaire garantie aan Europa heel weinig overblijft; zij wordt door deze vetomogelijkheid geheel uitgehold.

Maar wat is dan wel de zin van de N.A.V.O.-atoommacht? Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij moeilijk aan de indruk onttrekken, dat de vorming van een N.A.V.O.-atoommacht wel nieuwe problemen in het leven zou roepen, maar nauwelijks tot oplossing van bestaande moeilijkheden zou kunnen bijdragen. Ik zou het op prijs stellen, ook over dit punt het nadere oordeel van de Minister te horen.

Ik zou mijn beschouwingen over de N.A.T.O.-problematiek willen besluiten met de opmerking, dat de kracht van de N.A.T.O. in laatste instantie afhangt van de mate van overtuiging, waarmee de volkeren van het Atlantische gebied zich achter het bondgenootschap stellen. In dit verband moet het mij van het hart, dat ik het uitermate betreurt, dat de Nederlandse Regering met een beroep op de N.A.T.O.-solidariteit weigert om stelling te nemen tegen de Portugese terreurdaden in Angola. Op deze wijze wordt in grote groepen van onze bevolking een anti-N.A.T.O.-sentiment aangekweekt en dreigt het vertrouwen in het Atlantische bondgenootschap te worden aangetast.

Ik kom nu tot de zuiver Nederlandse aspecten van de defensieproblematiek. Ik stelde reeds, dat mijn fractie in de huidige verhoudingen een voortzetting van omvangrijke uitgaven voor de defensie onvermijdelijk acht. Het is ook op deze grond, dat wij onze stem aan de defensiebegroting niet zullen onthouden. Terzelfder tijd moeten wij echter stellen, dat ons ver-

Van der Stoel

trouwen in de Minister aanzienlijk is aangetast. Wij waarderen zijn toewijding en zijn grote werkkraft en wij beseffen ook terdege, dat zijn taak een uitermate moeilijke is. Maar de wijze, waarop hij in en buiten het Parlement zijn beleid uiteenzet of tracht te rechtvaardigen, wekt bij ons niet het vertrouwen, dat hij de defensieproblematiek in voldoende mate beheerst. Ook hebben wij ernstige twijfel over de juistheid van het door hem gevoerde beleid. Deze bezwaren richten zich vooral tegen het feit, dat hij de defensieplanning voor de komende jaren in zo sterke mate heeft gebaseerd op de speculatieve veronderstelling, dat de Amerikaanse militaire hulp in belangrijke mate voortgang zal vinden, tegen zijn ten aanzien van de verdediging van Nieuw-Guinea gevoerde beleid en ten slotte tegen zijn keuze van prioriteiten bij de besteding van de defensiegelden.

In de eerste plaats dan de kwestie van de Amerikaanse militaire hulp. Ik stel voorop, dat ik de Minister niet in de eerste plaats verwijt, dat hij met praktisch lege handen uit de Verenigde Staten is teruggekomen. Misschien is het wel zo, dat de Amerikaanse hulpverlening aan Nederland hoe dan ook ten einde zou zijn gekomen, ongeacht wie in Nederlandse Minister van Defensie zou zijn geweest. Ik ben het natuurlijk ook eens met wat de Minister in zijn memorie van antwoord stelt, nl. dat het zeker niet in het Nederlands belang was, dat hij het initiatief zou nemen om aan de Amerikaanse hulpverlening abrupt een einde te maken, waarbij ik overigens aantekent, dat, voor zover mij bekend, niemand hem dit ook heeft voorgesteld of gesuggereerd. Maar wat ik wel onbegrijpelijk vind, is, dat de Minister zo lang en zo hardnekkig aan de gedachte van de Amerikaanse hulpverlening als een van de pijlers van de Nederlandse defensie-inspanning heeft vastgehouden. Eerst in zijn memorie van antwoord aan de Tweede Kamer van 6 februari jl. spreekt hij een duidelijke twijfel uit over de voortzetting van de Amerikaanse hulp. In zijn memorie van antwoord op de begroting 1961 houdt de Minister echter wel een slag om de arm, maar schrijft hij tegelijkertijd neer:

„Uit de wijze, waarop de Verenigde Staten van Amerika in het verleden de opbouw van de Nederlandse strijdkrachten metterdaad hebben gesteund, alsook uit nadrukkelijke verzekeringen van verantwoordelijke Amerikaanse autoriteiten, dat Amerika ook in de toekomst zijn bondgenoten voor zoveel nodig bij de modernisering van hun bijdrage aan de gezamenlijke defensie zal bijstaan, putte ondergetekende het vaste vertrouwen, dat hij voor de voorgenoemde en een aantal andere voorzieningen niet tevergeefs een beroep zal doen op het Amerikaanse hulp-programm.”.

Ik ben gaarne bereid in dit citaat de volle nadruk te laten vallen op de woorden „nadrukkelijke verzekeringen van verantwoordelijke Amerikaanse autoriteiten”, maar anderzijds moet het toch ook de Minister niet onbekend zijn geweest, dat deze autoriteiten, hoe verantwoordelijk ook, nimmer in staat waren of in staat konden zijn met hun belofte het Amerikaanse Congres, of een eventuele nieuwe Amerikaanse administratie, te binden. Ik ben ook bereid om aan te nemen, dat de Minister zich mede zo stellig heeft uitgedrukt, omdat hij meende, dat het uiten van te veel twijfel zijn onderhandelingspositie tegenover de Amerikaanse autoriteiten zou kunnen verzwakken. Maar wel vind ik het volkomen onbegrijpelijk en onaanvaardbaar, dat men zich intern op het Ministerie van Defensie blijkbaar niet heeft voorbereid op het praktisch uitvallen van de Amerikaanse hulp in de komende jaren, terwijl toch bij wijze van spreken een opletende krantenlezer uit de berichten, die vanuit Amerika tot ons kwamen, kon weten, dat het thema „Europa moet meer zelf doen” in Washington aan de orde van de dag was. Men is echter rustig door blijven werken op basis van de wankele pijlertheorie, totdat de Minister in Washington persoonlijk te horen kreeg, dat de Amerikaanse pijler was ingestort. En de Minister weet nu in zijn memorie van antwoord weinig anders te zeggen dan dat de

gevolgen van het nagenoeg wegvallen van de steun in de komende jaren thans door het Kabinet worden bestudeerd. Kan hij wellicht nu meedelen, of het Kabinet thans met zijn studies is klaargekomen en, zo ja, tot welke conclusies deze toch wel zeer laat aangevatte studies hebben geleid? In het bijzonder zou ik het op prijs stellen te vernemen, wat de consequenties van het wegvallen van de steun zullen zijn voor het defensieplafond en in hoeverre deze financiële tegenvaller tot wijziging van de defensieplannen voor de komende jaren zal leiden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom thans tot de kwestie van de verdediging van Nieuw-Guinea. Ik stuit daarbij op een merkwaardige discrepantie tussen de uitlatingen van de Minister van Defensie en die van de Minister van Buitenlandse Zaken. De Minister van Defensie heeft in zijn memorie van antwoord aan deze Kamer verklaard, geen reden te zien om terug te komen op zijn stellige verklaring in het debat in de Tweede Kamer van 10 mei 1960, dat in geval van een Indonesische aanval op Nieuw-Guinea op buitenlandse steun kan worden gerekend. Ik stel hier tegenover een uitslating over hetzelfde onderwerp van Minister Luns in zijn memorie van antwoord aan onze Kamer. Daarin heet het, dat — en nu citeer ik letterlijk —

„het beleid der Regering gericht is op de voorkoming van een open militair conflict, dat zij daarbij aanzienlijke steun ondervindt van bevriende landen en dat de verzekeringen dienaangaande, waarvan eerder melding was gemaakt, ook thans nog gelden. Een verdragsverplichting tot het geven van militaire steun heeft geen enkel land aangegaan.”.

Ik kan in deze zinsnede met de beste wil ter wereld niet lezen, dat Nederland bij de verdediging van Nieuw-Guinea op internationale steun kan rekenen, maar wel, dat de Minister van Buitenlandse Zaken zekere verwachtingen heeft inzake de bemoeiingen van een aantal landen, die erop gericht zijn om Indonesië van een gewapende aanval op Nieuw-Guinea te weerhouden. Ik zou geneigd zijn, op dit merkwaardige verschil in standpunt niet verder in te gaan, omdat uiteraard de Minister van Buitenlandse Zaken de primair verantwoordelijke is voor de internationale aspecten van het vraagstuk Nieuw-Guinea, ware het niet, dat deze keuze van uitgangspunten duidelijke consequenties heeft gehad voor de wijze, waarop de verdediging van Nieuw-Guinea is georganiseerd. De Minister van Buitenlandse Zaken meent gronden te hebben voor de verwachting, dat het zal lukken een zodanig internationaal politiek klimaat te scheppen rond Nieuw-Guinea, dat Indonesië van een aanval wordt weerhouden. In deze conceptie kan worden volstaan met een zodanige opbouw van de defensie van Nieuw-Guinea, dat pogingen tot infiltratie kunnen worden geweerd. Maar de Minister van Defensie volgt blijkbaar zijn eigen concepties. In het debat over de uitzending van troepen naar Nieuw-Guinea in de Tweede Kamer op 10 mei 1960 stelde hij uitdrukkelijk, dat de Nederlandse defensietaak in dit gebied tweeledig is: het weren van infiltranten en het keren van het eerste begin van een mogelijke aanval tot de verwachte buitenlandse hulp zou zijn gearriveerd.

Wij betreuren het in hoge mate, Mijnheer de Voorzitter, dat de Minister voor deze dubbele verdedigingstaak heeft gekozen. Wij betreuren het, omdat deze keuze internationale realiteiten miskent; wij betreuren dit, omdat op deze wijze het de Indonesische propaganda gemakkelijker werd gemaakt om in de Aziatisch-Afrikaanse landen het sprookje van aanzienlijke Nederlandse troepenconcentraties in Nieuw-Guinea ingang te doen vinden, en wij betreuren het, omdat het op deze wijze nagenoeg onvermijdelijk werd, dat het zenden van versterkingen ten koste ging van de Nederlandse bijdrage aan de landen luchtmacht van het N.A.T.O.-schild. Naar ons oordeel dient de Nederlandse N.A.T.O.-bijdrage prioriteit te hebben boven het zenden van versterkingen naar Nieuw-Guinea, waarvan de militaire betekenis bovendien uitermate dubieus moet worden geacht.

Van der Stoel

Op het punt van de prioriteiten verschillen wij trouwens nog op een *ander essentieel punt met de Minister van mening*. Naar ons oordeel brengt de militaire politieke situatie van het ogenblik mee, dat vóór alles moet worden gestreefd naar versterking van de land- en luchtmacht van het N.A.T.O.-schild. Op Nederlandse verhoudingen geprojecteerd, betekent dit, dat voorrang moet worden gegeven aan de opbouw en uitrusting van onze voor de N.A.T.O. bestemde land- en luchtmacht. Dit heeft consequenties voor de verdeling van de begrotingsgelden over de diverse krijgsmachtonderdelen. Wij willen geenszins ontkennen, dat wij een bijdrage hebben te leveren aan de collectieve maritieme verdediging in N.A.T.O.-verband en dat dit belangrijk is. Maar wat wij bepaald afwijzen, is, dat gelden worden besteed voor maritieme projecten, waarvan het feitelijk nuttig rendement in een wanverhouding staat tot de omvang van de voor de verwezenlijking van deze projecten noodzakelijke bedragen.

Tegen deze achtergrond ben ik — dit in tegenstelling tot Minister en Staatssecretaris — allerminst rouwig over het feit, dat het project voor de bouw van een nucleaire onderzeeboot thans eindelijk voor onbepaalde tijd in de ijskast is gezet. De aanschaffings- en onderhoudskosten van een dergelijke boot gaan immers ver boven onze krachten. Minder gelukkig ben ik met de mededeling van de Minister in zijn memorie van antwoord aan de Tweede Kamer, dat hij niet reeds bij voorbaat wil uitgaan van de gedachte, dat vervanging van de „Karel Doorman” boven onze draagkracht zal liggen. Is de Minister bereid, nu het wegvallen van Amerikaanse steun zekerheid is geworden, om deze uitspraak te herzien? Verder zou ik graag vernemen, of van de zijde van de Regering thans nadere mededelingen kunnen worden gedaan over de verwapening van de „De Ruyter”. Ik hoop te horen, dat de Regering van dit plan zal afzien. Het heeft immers weinig zin om tegen de prijs van tientallen miljoenen aan verbouwingskosten een schip, dat na de verbouwing nog slechts enkele jaren mee kan gaan, uit te rusten met een inmiddels geheel verouderde raketinstallatie.

Mijnheer de Voorzitter! Ten slotte nog een drietal opmerkingen.

In de eerste plaats de kwestie van de diensttijdverkorting. Naar het oordeel van mijn fractie dient dit probleem in het centrum van de aandacht te blijven staan. De officers, die van onze dienstplichtigen worden gevraagd, zijn zwaar, zwaarder dan in vrijwel alle andere N.A.T.O.-landen. Deze officers worden bovendien psychologisch zwaarder, omdat na genoten opleiding met de paraatheid ook vaak de ledigheid zijn intrede doet. Bij het hier bestaande gebrek aan werkkrachten is de lange diensttijd ook voor onze economie bijzonder bezwaarlijk. Ik zou er daarom bij de Minister op willen aandringen, dat hij niet passief blijft afwachten wat het resultaat is van de thans in gang zijnde wervingscampagnes, maar zich actief zal blijven bezinnen op alternatieve mogelijkheden om de op onze dienstplichtigen drukkende lasten te beperken.

In de memorie van antwoord spreekt de Regering over het gebrek aan oefenterreinen voor rupsvoertuigen van gemechaniseerde legeronderdelen en zij verbindt daaraan de mededeling, dat wordt onderzocht of de belemmeringen, die op een aantal terreinen drukken, uit een oogpunt van recreatie en natuurbescherming niet kunnen worden weggenomen. Ik begrijp deze noodzaak tot het verkrijgen van nieuwe oefenterreinen, hoewel ik mij afvraag, of het genoemde aantal hectaren niet aan de hoge kant ligt. Maar terzelfdertijd wil ik ook de aandacht vestigen op een onrustbarend cijfer, dat onlangs werd gepubliceerd, nl. dat over 40 jaar 20 pct. van het Nederlandse grondgebied door stedelijke bebouwing in beslag zal worden genomen. Bij een dergelijke ontwikkeling wordt het toch werkelijk een belang van de eerste orde voor ons volk, dat de bestaande recreatiegebieden zo enigszins mogelijk in stand worden gehouden. Het is vooral ook hierom, dat ik de aandacht vestig van de Regering op een drietal vragen, die de Contactcommissie voor Natuur- en Land-

Van der Stoel e. a.

schapsbescherming in haar jaarverslag heeft gesteld. Die vragen zijn:

1. Kan niet nog meer in het buitenland worden geoefend?
2. Is het niet mogelijk om ook submarginale landbouwgronden voor oefenterreinen in beschouwing te nemen?
3. Kan in het af te sluiten gedeelte van de Lauwerszee niet een terrein van 3000 ha voor militaire doeleinden worden ingepolderd?

Ik vermoed, Mijnheer de Voorzitter, dat deze suggesties geen van alle op een koopje kunnen worden verwezenlijkt, maar ik ben ook van oordeel, dat het grote belang van de recreatie aanzienlijke financiële offers rechtvaardigt. Ik zou het daarom op prijs stellen, het oordeel van de Regering over de suggesties van de contactcommissie te vernemen.

Tot besluit, Mijnheer de Voorzitter, nog een opmerking over de humanistische geestelijke verzorging in de krijgsmacht. Mijn fractie blijft er ernstig bezwaar tegen maken, dat de Minister volhard bij een standpunt, dat een discriminerend optreden tegen een bepaalde geestelijke stroming tot consequentie heeft. Het lijkt me geen zin hebben om de hierover het vorig jaar in de Kamer door mijn fractiegenoot de heer De Rijk naar voren gebrachte argumenten te gaan herhalen. Ik wil met een enkele korte opmerking volstaan. De Minister verklaart zich bereid om bij gebleken ernstige behoefte — hij bedoelt vermoedelijk een behoefte van een zekere kwantitatieve omvang — humanistische geestelijke verzorging in de krijgsmacht toe te staan. Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat er een zeer eenvoudig middel is om deze behoefte te meten. Laat de Minister bij wijze van experiment in één of meer garnizoensplaatsen de humanistische geestelijke verzorging toestaan. Mede gezien de belangstelling, die bestaat voor de humanistische vormingscentra, ben ik ervan overtuigd, dat dan zal blijken, dat zijn twijfel over het bestaan van een reële behoefte aan humanistische geestelijke verzorging ongerechtvaardigd is.

Mijnheer de Voorzitter! In de Tweede Kamer heeft de heer Kikkert erop gewezen, dat het Humanistisch Thuisfront, wanneer daaraan enige behoefte zou bestaan, zeer goed de weg zou weten naar de geestelijke verzorging in het leger, gezien de wijze, waarop de vormingscentra in „De Ark” en in „het Coornherthuis” worden gesubsidieerd. De heer Kikkert maakt hier echter een denkfout, want voor de introductie van een geestelijke verzorging in de kazerne is toestemming van de Minister nodig, terwijl de vormingscentra zonder deze toestemming door het thuisfront konden worden gesticht. Ik vraag dus uitdrukkelijk aan de Minister de toestemming tot geestelijke verzorging in het leger bij wijze van proef te geven. De behoefte zal dan vanzelf blijken.

De beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt te 4.12 uur namiddag geschorst en te 4.47 uur hervat.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede, dat de afdelingen hebben benoemd tot rapporteurs voor de wetsontwerpen nrs. 5975, 6186, 5308 en 6241 (R 213) de heren Van Lieshout, Samkalden, Van Meeuwen, Beaufort (tevens *voorzitter* der commissie) en Van Wingerden.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van het wetsontwerp tot **vaststelling van hoofdstuk VIII (Departement van Defensie) der rijksbegroting voor het dienstjaar 1961 (6100)**.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede, dat, onvoorziene omstandigheden voorbehouden, mag worden verwacht, dat de heren bewindslieden bereid zullen zijn nog hedenavond om acht uur te antwoorden.

De beraadslaging wordt hervat.